He Muka

HE PITOPITO KŌRERO NĀ TE TAURA WHIRI I TE REO MĀORI

Putanga 7(2) Ngahuru 1994 ISSN 0114-6017

# NGĀ TAUMĀHEKEHEKE TOI RĒHIA

Tūpapahū ana tērā te rohe o Aotea i te takahanga o te hākerekere, o te mātinitini kia tae atu ki Hāwera ki te whai wāhi atu ā-haka, ā-mātakitaki noa ki ngā taumāhekeheke toi rēhia e tū nei ia rua tau.

Kātahi anō ka kō te reo tāwhiri o ngā iwi o te nenewhatanga o te rā kia whakarauika te motu ki tō rātou rohe hei rauhītanga mā rātou.

I tū te pōhiri ki ngā ope o te motu ki King Edward Park, ā, ātaahua ana tērā te rārangi mai o ngā wāhine o te tangata whenua - ko te poi ki te ringa, ko te raukura i titia ki ngā makawe, he pango ngā kākahu. Nō te haerenga o ngā reo whakatau o ngā kuia ka puta ōna tore kai huruhuru me ā rātou taiaha ki konā pīkarikari ai, whakapātaritari ai i te tira whakaeke.

Ka mutu ngā whakatau o runga i te marae ka tau mai tōna āhua pōuri te korenga i āta rangona o ngā waiata nā te kaha o te tuakaihau o te manuhiri i te tangata whenua. Aua atu, i whakatauhia mātou i runga anō i tā te tangata whenua whakatau i te manuhiri.

E toru rā e haere ana ngā mahi a te rēhia, ā, ko tōna rua tekau mā whā nei ngā rōpū i eke ki te mura o te ahi ki reira whakaatu ai i tāna i ako ai. I runga anō i ngā whakarite mō ēnei o ngā whakataetae, i whakawehea ngā kapa kia toru ngā wāhanga, ā, tokowaru ngā kapa ki ia wāhanga. Ko te tuatahi me te tuarua o ia wāhanga i tū anō i te ata o te Rātapu, ā, ko te toa o taua tokoono te toa o te motu. Whakatauhia ana ko Te Waka Huia, o roto o Tāmaki-makau-rau, te toa mō ēnei rua tau e tū mai nei.

Tino itiiti nei ngā kapa neke atu i te kotahi wā e toa ana ā, ko aua kapa, ko Waihīrere o te Tai Rāwhiti (e toru ngā toanga), ko Te Waka Huia (e toru ngā toanga), me Te Rōpū Manutaki (e rua ngā toanga).

Me kī, i tēnei wā, tokowhā ngā rōpū e riro ana i a rātou ngā tūranga teitei o ia mahi. Ko ēnei e toru kua whakahuatia ake nei me Ngāti Rangiwewehi o Te Arawa. Hoki atu, hoki atu, ko ēnei ngā kapa e eke ana ki ngā taumata, ā, me te aha anō whakapāhunu ana ngā kapa kāore i te pērā rawa te eke.

Heoi anō ehara tēnei i te take i whakatūoi ai. I eke ai ēnei kapa nā te kaha tonu ka tahi, nā te ū ka rua, nā te pai o ngā mahi ka toru. Ki te pēnei katoa ngā kapa kāore e kore ka eke anō ērā.

Ko te take whakahinapōuri ko te taha ki te reo. Kāore i te pērā rawa te pai, kāore i te pērā rawa te hōhonu, kāore i te pērā rawa te hāngai, kāore i te pērā rawa te tika. He āhuatanga tēnei kia āta tirohia. Ko te hunga mātakitaki kei te warea noa iho ki ngā pekepeke, ki ngā pīkarikari engari kāore ngā taringa i te āta whakarongo ki ngā kupu. E umere noa ana, e pakipaki noa ana, e kōwhiowhio noa ana, e hāparangi noa ana, nā te pai noa o te kai a te mata engari ko tua atu he aha te aha!

Ahakoa e kore e rata ngā kapa ki ngā whakatau a ngā kaiwhakawā, e tika tonu ana kia puta he mihi ki a rātou. Arā atu anō ngā kōrero mō ngā kaiwhakawā engari waiho ki ēnei mō tēnei wā.

Kāti, kia hoki ake anō ngā mihi ki a 'Aotea utanga rau' me ōna kārangarangatanga katoa nāna nei te motu i whakarangatira.

Taranaki Maunga e tū mai rā, Te Wai-nui-a-Rua e rere rā, Ruapehu Maunga e pehupehu mai rā, koutou katoa ngā tohu mauri, ngā tohu mana o te rohe, nei noa rā ēnei mihi iti atu a mātou, a te hunga whakaeke, i rongo nei i te mahana o tā koutou manaaki mai.

Hei konā mai koutou i roto i ngā mihi.

## HE POROPOROAKI

1970 te tau ka haere te kapa haka o Waikato-Maniapoto ki Tūranga ki te whakamānawa i a Kuini Irihāpeti te Tuarua me tōna whare ariki i tau mai ki reira i runga anō i te reo karanga o te ao Māori. Ko Kelly Koroheke o Ngāti Maniapoto, kuia rōreka, kuia tino ngahau, kuia arohaina nuitia e te katoa o te hunga i tae mai ki te kura o te Taura Whiri i te Reo Māori i tū ki te marae o Kirikiriroa i te marama o Mahuru 1993, tētahi o ngā kaihaka, ā, i tūtaki māua i ngā whakatikatika a te kapa i mua i te haerenga.

Ahakoa tōna tino matatau ki te reo i haere tonu mai ia ki te kura, he hiahia hoki nōna ki te whai i ngā whakamātautau e taea ai e ia te tūranga Kaiwhakamāori. He tauhou ki a ia te nuinga o ngā mahi engari i ū ia me te māngari anō hoki o te hunga i noho i tōna taha rongo ai i tōna reo ātaahua. I muia anō ai hoki nā te wairua ngahau , nā te ngākau māhaki ōna. He kuia mihimihi ki te tangata, he kuia waiata noa, he kuia mākohakoha, kāore nei ōna whakatenetene ki te īnoia atu ia kia riro māna ngā ope e karanga ki te marae, ki te wharekai rānei.

Nāna i whakatauira mai te wairua whakahei i a ia i kōrero ai mō te haerenga o rātou ko tōna tuakana, ōna tāina anō hoki ki te whenua o Haina. Hemo ana tērā te whakaminenga i te kata i te whakarongotanga ki a ia me tana waiata i tito ai, E Koro, kia tere e!" E kore au e rongo anō i te waiata "Ghost riders in the sky" me te kore e hoki o te whakaaro ki a koe!

Kāti, Kelly, koirā taku kitenga whakamutunga i a koe nā reira koirā kē te whakaahua ōu ka mau tonu ki taku hinengaro, ki taku whatumanawa. Otirā, ko kōrua tahi ko tō tamāhine ko Pētiwaea, i reira e whakangahau ana, ā, i roto i te rā nei kua kore rā kōrua, waiho noa mai ana ko mahara, ko aroha hei hoa haere ki ngā kura.

E te reo reka, e te wairua whakakata, e te ngākau aroha nui ki te tangata, mā ēnei kupu o tētahi o ngā waiata ā tētahi o ō tīpuna hei whakaata i tāku i popore ai:

*E titi koia te atarau*
*Tiaho i runga rā*
*Hinapōuri ka ahu mai ai au*
*Ka ruru ki te whare....*

Kei taku kākā tarahae, kei taku manu tīoriori kua mū nei koe i roto i te rā nei, me mihi taurangi noa rā te mihi ki a koe e kui, haere rā, haere atu rā!

## TE KURA REO I WAIMĀRAMA

Ko te reo tāwhiri nō ngā hapū o Waimārama, ko te reo tautoko i te karanga nō te whiti, nō te uru, nō te muri, nō te tonga, ko te hemonga i whakarauika mai ai tēnei tira a te Taura Whiri ki runga o Taupunga, arā ko tō tātou reo Māori kia ora tonu, nō te katoa.

Tōna rima tekau nei ngā tāngata i tau mai hei pia mā te Taura Whiri. He mea whakarōpū ēnei ākonga i runga i tō rātou matatau ki te reo, kia kore ai te hunga tino mōhio e hōhā i a pākiki mā, i a whakaroaroa mā, kia kore ai rānei te hunga kei raro kē e putu ana e hopohopo, e whakatenetene ki te pātai i ngā pātai e taea ai a runga ake.

Kitea ana i konei te tangongitanga o te matatau o te iwi Māori ki tō tātou reo. Ko tērā o tātou ka mahuki ake i roto i ngā mahara, ko tō tātou kuia i haere mai i te nuku o te whenua, ko Tūnganekore. I a au ka whakaaro ki tēnei kurapae i tau mai ki waenganui i a tātou, ka hoki auau mai ngā huatau ki ngā kōrero mō Te Puhi-huia, kei reira nei te kupu e hāngai ana ki tēnei kuia: *"Anana! Me te maure ka puta ake i te pae!"*

I autaia tonu te tokomaha o te tāngata matatau

nei i whakauru mai ki te kura. Arā te Taura Whiri te māharahara atu rā me pēhea hoki e ea ai te haramai a tēnei māpu, inā hoki, i whakaritea te nuinga o ngā mahi mō te hunga e hangere noa ana te kete, kaua mō te hunga kua puhake kē ā rātou tīhaka reo Māori. Heoi anō, mena i eke tā mātou i mānakanaka ai, arā, kāore i puta he māramatanga hou ki ngā mea matatau, kāre tētahi i kōrero mai; i pērā hoki te wairua o tēnei rōpū, otirā o ngā rōpū katoa.

Arā anō ētahi tāngata autaia nei te matatau ki te reo, heoi anō te mate kua tupuria e te māheuheu, nā te waia rawa pea ki te kōrero Pākehā, ā, ka riro mā tēnei hui e pāhika ngā paewhenua reo Pākehā kua tupa ake. I reira hoki ētahi tāhae, tērā tonu nō ēnei tau tata nei i hurikiko ai ki te reo Māori, ā, ko te whakawhirinaki atu ki ngā whakatakoto o tērā o ngā reo kei te kōwaowao i tō rātou āhei ki te whakaputa whakaaro, he wairua Māori anō kei roto.

Ko ngā mahi i kitea mai e te Taura Whiri hei whakaoti mā te hunga ako, i āhua rite ki ērā i whakaritea atu ki ngā hui o mua atu. Kāore mātou i te pīrangi kia pūruatia te moko mō te pūrua noa iho te take, engari ākene pea mā reira rawa e mau ai te moko mō ake tonu atu, tē muhani noa ai! Ka mutu, kāore tētahi tangata kotahi i mea mai he kai noa iho mā te heihei ā mātou mahi i whakatakoto ai.

*"Ahiahi pāhorehore, ata pāhorehore."*

Ko te pai o ngā hui raumati, he moata te tākiritanga mai o te ata, ā, he nui ngā mahi ka oti i mua i te hurunga ake o te rā. I whakaritea mō muri rā anō i te wāhanga ako tuatahi mātou parakuihi ai, nā runga i te whakaaro ka eke rawa ki te hāora mō te kai, kua tino hiakai tonu. Otirā, tae rawa ake ki te tūhoetanga o te rā, kua pahore kē a tuarā i te nui o ngā mahi kua oti, ā, ki te kore te tangata e matapopore, ka pahore hoki a peha i te ngaunga mai a Tama-nui-te-rā. I a mātou i tērā kāinga pakapaka, ka tino kitea te whakatinanatanga o te whakataukī rā, "ko Rehua whakaruhi tangata". Ahakoa oma atu ki hea, ki te mahau rānei o te whare, ki raro rānei i te "whiro tangiweto" o te marae, parohea ana tērā te tangata i te kaha mai o te rā.

E rua atu anō ngā wāhanga ako ka tū i te ahiahi, e rua hāora anō te roa. Nō muri mai i te kai o te kākārauritanga o te rā, ka whakatūria ētahi kuia tino matatau nei ki te kōrero, kia rongo noa ai ngā taringa i ngā reo o tēnā iwi, o tēnā iwi, kia kore ai e taunga rawa ki te reo kotahi.

Ko Ruruhira Robin tētahi i kōrero ki a mātou, ko tāna he whakatauira mai i te reo o Ngāti Kahungunu. Ko tana kōrero i hiki ai te manawa, ko te whakamōhio mai nō te ekenga rā anōtanga ki te rua tekau mā rima o ōna tau i whakaarorangi ai te ngākau ki te reo Māori. Kāore kē a ia i whāngaia mai ki te reo i a ia e tamariki ana, kāore rānei i whai atu i te reo i te wā o tōna taiohinga. Engari mea koe ka rongo i te reo o tēnei kuia ināianei, e tino uaua ana te whakapono atu ki tērā kōrero. I manahau ai te ngākau i te mea ko te kuia nei, koia te tauira hei whakamaunga atu mā te hunga taiohi e pōhēhē ana kua eke kē te wā ki a rātou, kua mārō kē te arero, ngā taringa, ngā wāhi katoa e mau ai te reo. Nei noa tā te Taura Whiri ki te hunga pērā, ki te tino kohaetia tētahi taonga, ka mau ā tōna wā, kā pā tāu ki te kore, tino kore nei e mau.

Tēnā ia, kia hoki ake au ki te tāhuhu o aku kōrero. I roto i te *Muka* whai mai i tā tātou kura reo i tū ki Kirikiriroa, ka kōrerohia te wairua ātaahua i puta i tā mātou noho tahi, ā, i pērā anō te wairua i tau ki runga i a mātou i tēnei hui. Kotahi noa iho pea te tangata i haere mai i te kāinga o te ngānehenehe, engari katoa ētahi atu i haere mai i runga i te ngākau māhorahora, he mārama pea nō rātou ki te kaupapa o te hui. Ahakoa pau te hau o te nuinga i

*(...mai i te whārangi o tua ake nei)*
te rā kotahi, kāore tētahi mea kotahi i noho atu ki te tuarongo o te whare tangi meme mai ai, i rere atu rānei ki wīwī, ki wāwā karo mai ai, engari i noho kē mai ki te whakawhānui, ki te whakahōhonu i ō rātou reo. E tino mihi ana a roto i a au ki tēnei āhua, inā hoki e noho tonu ai tō tātou reo Māori ki te ao mārama nei, me mātua kauawhi, me mātua taute e tātou katoa. Mā konei rawa e kumea mai ai tēnei kahurangi kāmehameha i te whatu te kore e pātaritari mai nei.

Ā kāti, me mutu te rere a te pene i konei. Kei te hau kāinga, kei ngā tohunga o te rauhī, me pēhea hoki he kōrero māku ki a koutou mō tā koutou tautoko mai i tēnei kaupapa nui a te Taura Whiri. Me pēnei noa ake, "Nāu te kokomo, he tū mahana tāku."

Noho ake rā me te aroha.

## TE AROTAKE I TĀ MĀTOU KURA

I te mutunga o tēnei kura, ka tohaina tētahi rārangi pātai hei whakakī mai mā ngā pia, he hiahia nō mātou i te Taura Whiri kia mōhio āe rānei he whaitake anō kia haere tonu ēnei momo kura, ā, me pēhea e pai ake ai. Anei ngā huatau i puta i tērā arotakenga.

Kāore i tonoa kia tuhia te ingoa o te ākonga, kei anipā te ngākau o te tangata e hiahia katoa ana ki te whakahē i te āhua o ngā mahi, engari anō i whakahaua kia tuhia te *tau* o tana rōpū me kore e tūpono ka kitea mai he "haukume-ā-rōpū" i roto i ngā whakahoki. I whaihua anō te pēnei, engari taihoa nei kitea ai.

Ko te tino whakaaro i puta, āe, e whaihua ana ēnei momo kura ki tā te hunga whai mai titiro. Engari ahakoa i rata mai te nuinga o ngā ākonga ki te nuinga o ngā āhuatanga o ā tātou mahi, arā anō ētahi wāhi kāore i ōrite ngā whakautu mai. Me kī noa ake, ko te kaha o te whaihua ki tā ia rōpū titiro, kei te āhua tonu o te matatau o taua rōpū. Ko ngā rōpū tino kaha nei te tautoko mai, te mihi mai, ko ngā rōpū matatau tonu. Ko te rōpū autaia nei te matatau, i autaia hoki tō rātou matareka mai ki te āhua o ngā mahi. Waihoki, ko te rōpū āhua mea nei te reo, i āhua pērā anō ā rātou whakahoki. Kāore mātou mō te whakahē i tērā āhua, engari i taunaki noa tā rātou whērā i tā mātou i whakaohiti ai, arā, ehara tēnei kura i te ōhanga, ehara hoki i te kura whakaparirau noa, engari ia he pae huarewa hei whakahauora, hei whakangungu i te manu kua mārō kē ngā parirau, e matawara ana ki ngā rongohua tīkokekoke o te ao kōrero Māori.

Atu i ngā urupounamu whānui ki te āhua o te kura, i takoto anō ētahi pātai e pā ana ki ia momo mahi i whāia. I whakahaua ngā ākonga kia tohu mai mena e hiahia ana rātou kia nui kē ake, kia rite tonu, kia iti kē ake rānei te wā e whakapaua ana ki ēnei mahi. Anei te tapeke o ā rātou whakahoki:

| KIA: | NUI AKE | RITE TONU | ITI AKE |
|---|---|---|---|
| WHAKA- | | | |
| TAKOTO TIKA | 69% | 27% | 4% |
| KUPU HOU | 56% | 40% | 4% |
| WHAKATAUKĪ | 50% | 42% | 8% |
| KĪWAHA | 44% | 54% | 2% |
| WHAKAMĀORI | 46% | 44% | 10% |
| WHAKAPĀKEHĀ | 21% | 55% | 23% |

Atu i ngā whakahoki ki te wāhi ki ngā mahi whakapākehā, ko te tino nuinga o ngā whakahoki e mea ana kia iti ake te wā ka pau ki tētahi mahi i ahu mai i te rōpū kāore i tino pai te reo. Engari ia ko te hunga tino matatau, ko rātou kē ngā mea kāore i pai mai ki ngā mahi whakapākehā. Ki te āta whakaarohia, ka tika hoki kia pērā mai rātou, inā rā ka taea noatia e rātou ō rātou huatau, ā rātou ui makihoi te whakaputa ki te reo Māori, ahakoa pēhea nei te hōhonu, te rerekē, te aha kē rānei. E tino whakaae ana te Taura Whiri kia kaua rawa e waiho mā te reo Pākehā e kawe te whakaaro i roto i ngā mahi o ā tātou kura,

kawe ā-waha, ā-tuhi rānei. Me pēnei kē pea hei ingoa mō tēnei mahi i ngā kura o muri atu, "he whakamārama kōrero *ki te reo Māori anō*".

Engari anō ki tō mātou whakaaro, ka noho tonu he wā e whaihua ana te noho mai a te reo Pākehā ki roto i ngā mahi, kaua hei reo *kōrero*, engari hei whakamātau, hei whakapakari noa i te āhei o te tangata ki te whakaputa whakaaro ki te reo Māori, ahakoa pēhea nei te tauhou o te whakaaro ki te hinengaro Māori. Ko ngā mahi whakamāori tāku e mea nei. Ki te tīhaehaetia ngā tuhituhi Pākehā kua raua atu ki te pukapuka hei whakamāori, ka whakakorehia tētahi o ngā tino mahi e kitea ai te tohungatanga o te tangata ki te reo Māori. Ehara i te tohu *anake* o te tangata ngaio ki te whakairo kupu ki te reo Māori. Oti tonu anō e mea ana te Taura Whiri e oti pai ai he whakamāori, me matatau anō te tangata nāna taua whakamāori, ki te kore, auare ake te taea.

Ehara i te mea i kaha te whakahēngia mai o tēnei wāhanga o ngā mahi. I puta noa ai tēnei kupu parahau, he rongo kōrero nōku i a au e huri haere ana. Anei te kōrero i rongo ake nei au: "I raua atu he kōrero Pākehā mō te aha te take? I mahara au he mea āta tono mai mātou kia waiho te reo Pākehā ki tērā taha kē o te wahanui." Nō reira hei whakahoki noa tēnei i tērā pakirehua.

Te āhua nei kei te pai noa iho te roa o te hui ki te tino nuinga. Tokorima ngā pia i tohu mai me roa ake, karekau he tangata i tohu mai me poto ake.

Mō te taha ki te moni whakauru, ki te kotahi rau tāra rā, e āhua whakapae ana au kāore ētahi i mārama ki te pātai. Tokorima ngā tāngata i mea mai kāore i ea tā rātou moni i whakapau ai ki te hui. Engari atu i tā rātou whakahoki ki tēnei pātai, i tautoko katoa mai i ngā āhuatanga o te kura.

Hei whakatauira noa i tēnei whakapae āku, i pēnei ngā whakahoki a tētahi. I te wāhanga whakaatu i te pai o ia mahi, kāore i heke tāna i whakaporohita ai i raro i te whā (= "pai"), ā, i te tino nuinga o te wā, i tohua kētia ko te rima (= "mutunga kē mai nei o te pai"). Mō te wāhanga whiriwhiri i te nui o te wā kia pau ki ia mahi, ka tohu mai te tangata nei kia nui ake, kia rite tonu rānei te wā. Waihoki, anei āna anō kupu i tāpiri ai ki tana rārangi pātai *"Kei te pai rawa atu ngā mahi..... ki ahau nei kua tutuki te kaupapa i haere mai au .... kei te tino pai ngā mahi i whakahaeretia."* Nā, e mea noa ana au mena i pērā rawa te pai o te kura ki tana titiro, he aha kē i pērā ai tana whakaaro ki te autaia kotahi rau tāra rā i whakaritea mō te whakauru mai? Tokowhā ngā mea i pēnei te taupatupatu o ngā whakahoki.

Anei anō tētahi o ngā pātai i whakaurua hei whakahoki mai mā ngā ākonga: "Mena he whakaaro atu anō ōu e pai ake ai te whakahaeretia o tēnei kura, tēnā koa tuhia mai." He nui ngā whakaaro whaitake i puta hei whakaaro ake mā te Taura Whiri, arā, ko ēnei e whai ake nei:

- me nui ake te wā ka pau ki ngā ture whakatakoto tika i te kupu, engari me noho tōpū, kia kore ai e taupatupatu ngā whakamārama;
- me whaiwāhi mai he mahi whakaari, kōrero paki, tito waiata, hākinakina;
- me rau atu he mōteatea ki te pukapuka mahi hei whiriwhiri, hei whakamahuki mā te hunga ako;
- me moe i te awatea, me whakatā rānei i te ahiahi, ka mahi kē ai i te pō;
- he mahi whaihua anō te whakarongo noa ki ngā pūkōrero me te tuhi anō i ngā kupu hou.

Koia nei ngā huatau i puta ake i te arotakenga i tā mātou kura. Engari ko te whakautu i uruhau ai te Taura Whiri, i whakatau ai mātou āe, he patanga anō kei roto i tēnei whāinga a mātou, ko te whakaaro i puta ki tēnei tāpaetanga kōrero e whai ake nei: *"Nā tēnei kura au i whakahau kia whakamātau tonu ki te whakapai noa ake i taku matatau ki te reo Māori i*

*(...mai i te whārangi o tua ake nei)*
*a au ka hoki nei ki te kāinga."* O ngā tāngata e 52 i whakakī mai i te rārangi pātai, kotahi noa iho te tangata kāore i whakaae mai ki tēnei kōrero. Mehemea nā tēnei kura i hihiri ake ai te ngākau o te tino nuinga ki te rukuruku i ngā wai whakaora o te reo Māori, kei hea hoki he hua i tua atu i tērā?

## TE KURA REO O MUA ATU

*Ko Tākitimu te pae maunga,*
*Ko Te Raki-tauneke te wharenui,*
*Ko Hine-o-te-iwi te wharekai,*
*Ko Murihiku te marae,*
*Ko Ngāi Tahu, ko Ngāti Māmoe ngā iwi,*
*Ko Tākitimu, ko Ārai-te-uru ngā waka.*

Kua tatū, kua tau ko tā tātou kura whakawhena reo o muri atu ka tū ki te marae kua huaina ake nei, i Murihiku, atu i te 28 o Here-turi-kōkā ki te 2 o Mahuru 1994. Ka whakaeke tātou ā te ahiahi o te Rātapu, ā mō muri tonu i te kai o te ata ā te Paraire hiki ai te kura.

E uru mai ai koe me tuku mai e koe tōu ingoa me tāu moni utu i te taha (kotahi rau tāra), kia tae mai ki te tari nei i mua mai o te ***29 o Hōngongoi 1994***.

*"Takaroa, takahē"*

Kia kore ai e hēmanawa te noho, kei te katia te tokomaha o te hunga haere mai ki te 60 tāngata, nō reira kia awe te whakauru mai kia whiwhi oranga ai koe. Ki te whakaroaroa mai, tērā he hūware noa iho te kai.

I whakaritea ai kia haria tēnei hui ki Te Waipounamu, he hiahia nō ētahi o te hunga kōrero Māori o reira kia tau atu he kura pēnei ki tērā taha o te Moana o Raukawa, kia māmā ake ai te taea atu e te hunga kei reira e noho ana. Ko te tono i ea ai tēnei wawata, nā te whānau o te Kura Kaupapa Māori o Arowhenua i Te Waihopai; nā reira i whakatauria ai ki Murihiku tū ai.

Nō reira e koutou, tātou mā kei Te Ika a Māui e noho ana, kia kaha rā te penapena ukauka kia piki ake ai tātou ki te tautoko i te reo tāwhiri o te taitonga. Ā, ko koutou mā kei te Waka kē ō koutou nā tuohunga, e tino tūmanako ana mātou ka whai wāhi mai koutou ki tēnei kura whakapakari reo kei te kawea pēnātia atu.

*Nau ake tātou ki runga rā, ki reira whiriwhiri tonu ai i tā tātou taura whakaora reo Māori.*

## TE HUI TUARUA A TE KĀHUI KAUMĀTUA

I te tīmatanga o Hui-tanguru ka hui anō te kāhui kaumātua ki te whakaotioti i ngā mahi i tīmatahia rā i Tāmaki i tērā tau. Kei te putanga o te Koanga 1993 ngā kōrero whakamōhio i te kaipānui i te Muka ki ngā mahi a tēnei rōpū, engari māna noa ake tōna kore e maumahara ki tēnei apārangi e āwhina mai nei i tēnei kaupapa a te Taura Whiri.

Nā runga i te whakapae a te kaiwhakahaere ka tutuki katoa ngā mahi i te rua rā, i whakaritea kia pēnei noa iho te roa o tā mātou hui. Ahakoa tutuki te nuinga, e minamina ana te kāhui kaumātua nei kia hui atu ki te hunga nāna ngā kōrero. Ko tētahi hoki o ngā mahi i whakaritea mā ēnei kaumātua, he tirotiro i ngā kōrero kua oti kē i ngā kaituhi te whakatakoto.

Ehara i te mea i tino hē ngā kōrero, engari arā ētahi wāhi, e rua, e toru kē ngā tikanga ka taea te nanao iho, ā, kāre tonu i tino mārama ko tēhea rā tā te kaituhi i āta whakaaro ai. Nā runga i tēnei tū āhua, he mea kapokapo noa i te takiwā te mahi a te kāhui kaumātua, me te māharahara anō āe rānei i titi tā rātou i whakatikatika ai ki tā te kaituhi i mea ai, kāore noa iho rānei i paku kātata atu. Kāore noa i tino nui ngā wāhi pēnei, engari ahakoa ruarua, me tika ka tika!

Ko ngā "āheinga reo" anō tētahi wāhanga i āta whiriwhirihia, arā ko ngā hiahia whānui o te tangata e taea ana te whakatutuki ki tēnei mea, ki te kupu. He mea āta tirotiro ēnei hiahia me ngā momo kōrero e tika ana kia puta i ngā ngutu o te tamaiti, o te tangata rānei, hei whakaea i aua hiahia. Anei e rārangi ake nei ētahi "āheinga reo" e toru hei whakatauira noa i te āhua o tā rātou nei mahi:

| ***ĀHEINGA_REO*** | ***NGĀ_KŌRERO_HEI_WHAKATINANA I_TĒNEI_ĀHEINGA*** |
|---|---|
| ♦ WHAKAAE, TAUTOKO: | Koia! Koinā! Koinā tonu.<br>Koinā tāku. Koinā katoa atu.<br>Kei te/He tika tonu tāu.<br>Kei konā au. Kua oti te ao.<br>Ko tātou katoa kei tēnā.<br>Ko koe, ko tātou katoa ēnā.<br>Engari pea tēnā.<br>Kāre kē i tua atu. / Kāore kau i tua atu. |
| ♦ WHAKAHĒ: | Anei kē tāku. Ehara.<br>Hei aha! Engari mō tēnā!<br>E mea ana koe!<br>Nō hea tāu? Nā wai tāu? I ahu mai tēnei i hea? |
| ♦WHAKAMĪHARO: | Mīharo kē!<br>Te pai kē hoki!<br>Kei reira kē. Ē, kei reira!<br>Tino kino te pai! Te pai kē hoki.<br>Kia pai mai hoki! (Waikato)<br>Pārekareka ana te...<br>Kāore i tua atu!<br>Te mutunga kē mai o te....<br>Ka mutu pea.<br>Kia tau aronui! Kia tau tika te haere!<br>Ī/Aī anō te pai! He inati! |

Nā, kia mōhio noa mai koutou e *whitu tekau kē* ngā āheinga reo i whiriwhirihia e Hine-i-haea Murphy mā hei whakakākahu mā ngā kaumātua nei ki te kupu tika, ki te kīwaha tika, ā ki te whakataukī tika i ōna wā. Ahakoa māmā tonu ngā āheinga reo kua whakaatuhia i runga ake nei, kāore i pērā rawa te māmā o te katoa. Mō te "whakaatu pūaroha" me te "haukoti kōrero", arā ētahi tino kōrero i puta, engari tē aro i te nuinga o ngā kaiwhakaako he aha te wāhi tika hei kōrero i aua kōrero, arā mā wai, ki a wai, mō te aha te take.

Pērā anō mō te whakanui i te tangata. Māu tonu e kite iho te rerekētanga o te "Koia kei a koe!" me te "E taku purapura tuawhiti, e taku kōwhatu turua....." engari e rua, e rua he whakamihi. Kāore pea te katoa o ngā kaiwhakaako i te mōhio ki ēnei momo kōrero me ngā tini kōrero i waenganui i te tino ōpaki me te tino ōkawa e āhua pēnei ana te tikanga. Ahakoa whakaurua atu he whakamārama ki ētahi wāhi, e tino mau ariari ai te tikanga o ētahi o ngā kīwaha me ngā whakataukī, me te wā tika hei whāngai atu ki te ākonga, me mātua whakaako ki ngā kaiwhakaako anō. Āe hoki, ko taua kōhau anō rā, ko te whakangungu kaiwhakaako.

E mea ana te Taura Whiri kei reira te mate, engari hei reira anō te rongoā ki te tika ngā whakaaro me ngā mahi a te Tāhuhu.

~~Heoi anō ēnei kōrero hei~~ whakaahua i ngā hua i puta i tēnei hui.

E te kāhui kaumātua, me kore ake koutou i māmā ai, i *tika* ai te haria o tēnei mahi taumaha. Ki te kore he ika kahurangi pēnā i a koutou nā hei ārahi, hei taki i tēnei kaupapa tērā ka pōnē, ka koritaka tēnei waka utanga nui, me tō mātou mōhio anō he raruraru nui kei te haere.

***"He nui maunga kāore e taea te whakaneke, he ngaru moana mā te ihu o te waka e wāhi."***

## TE WHAKAURU TUHINGA REO MĀORI KI TE ROROHIKO

I tērā tau, i toko ake te whakaaro kia whakaurua atu ētahi pukapuka reo Māori ki te kōnae rorohiko hei matatiki reo utu-iti mō ngā tamariki i ngā kura reo Māori, me ērā atu e whai ana i te reo Māori.

Ko te pukapuka a Tip Reedy te tino tauira o tēnei whakakoronga, arā ko tāna pukapuka mō *Ngā Kōrero a Mohi Ruatapu*. Nāna ngā kōrero a te tohunga rā i patopato ki tāna rorohiko, ka whakapākehā, ka tā ai hei pukapuka.

*He aha ēnei pukapuka reo Māori?*

Ko ngā kōrero ēnei a ngā tohunga o tērā rau tau; ko Te Whatahoro tēnā, ko Mohi Ruatapu, ko Takaanui Tarakawa, ko Tūnuiārangi, ko Timi Wāta Rimini, ko wai kē atu, ko wai kē atu.

I tāia ngā kōrero reo Māori a tēnei hunga ki te Hautaka a te Rōpū Poronihia (Journal of the Polynesian Society) i tērā rau tau me ngā tau tuatahi o tēnei rau tau. Ko ngā kōrero tuku iho ērā a ō rātau iwi i tāia ki ngā putanga-ā-wā.

He nui hoki ngā kōrero nei i tāia i waenga i te tau 1892 me te tau 1910, me ngā whakapākehātanga anō a Te Mete rāua ko Te Peehi i te taha.

*He aha te hua o te pato anō i ēnei kōrero ki te kōnae rorohiko, inā hoki kua tāngia kēhia?*

He uaua hoki te kimi mai i ngā putanga tuatahitanga o te puka-ā-wā a te Rōpū Poronihia i tēnei wā. E kore ēnei e kitea i te nuinga o ngā whare pukapuka o te motu, hāunga anō te Puna Mātauranga (arā, te whare pukapuka mātua o Aotearoa) me ētahi atu mea kaitā.

Tērā ētahi paku hapa i roto i ngā kōrero matua; kāore he tohutō hei whakaatu i te oropūare roa, ā, e rerekē ana ētahi o ngā tikanga tuhituhi i ō nāianei.

Ko te tikanga, me āta pānui te kaipato i tāna e patopato ana. Engari anō, mā te āta pānui i ēnei kōrero a ngā tohunga o nehe e piki ai te mōhio o te kaipato ki te reo Māori o te hunga rā.

Ki te patopatohia ēnei kōrero ki te rorohiko, ka taea te āhua o ngā kōrero te rāwekeweke, kia hāngai ai ki tā te kaiako e pīrangi ana. E mea ana au he pai ake te pēnei i te hoatu kau i ētahi whakaahua ki ngā ākonga.

*He aha te wāhi ki a koe?*

E eke ai tēnei kaupapa ki tōna whakatutukitanga, me nui ngā kaipatopato kōrero. Heoi, kei te kimi ahau i ētahi kaipato tūao hei papa mō tēnei mahi.

*Te patopato i ngā kōrero.*

Ki te hiahia te tangata ki ētahi o ēnei pukapuka reo Māori hei patopato māna, mā āna tamariki rānei, me tono mai ki a Tīpene Chrisp i te Taura Whiri i te Reo Māori. Māku ngā kōrero nei e whakaahua, ka tuku atu ai ki te kaitono, me tētahi tauira o ngā tikanga tuhituhi a Te Taura Whiri i te Reo Māori.

Nā, mehemea kāore te pū *tohutō* e taea e tō rorohiko te whakamahi, e pai ana. Me whakamahi kē koe i tētahi o ēnei:

| | |
|---|---|
| ko ngā pū ASCII: | alt131 = â, alt136 = ê, alt140 = î, alt147 = ô, alt150 = û |
| ko te pūrua | (aa, ee, ii, oo, uu) |
| ko tēnei tohu rānei | (~) (a~, e~, i~, o~, u~) |

Māku kē ēnei tohu e huri hei tohutō ā tōna wā.

*Kia oti mai ngā mahi patopato, ka ahatia ngā kōrero?*

Me whakahoki mai tētahi tauira o te kōnae rorohiko ki a au. Māku ā koutou kōrero e kohikohi ki te wāhi kotahi. Ki te nui ngā kōrero ka whakahokia mai, māku e whakarārangi ki ētahi kōpae, ka tuku atu ai ki ngā kura reo Māori, me ērā atu e whaiwāhi mai ana.

*Me pēhea te whakahoki i ngā kōrero ki Te Taura Whiri i te Reo Māori?*

E rua ngā huarahi e āhei ai te kaipato ki te whakahoki i tāna i patopato ai ki Te Taura Whiri:

i. me whakahoki mai ki te "Wahapū" a Richard Benton. Me he pouwhāhi (modem) tāu, me tuku ā-pouwhāhi ki te "Wahapū". Kua oti kē i a ia tētahi wāhi kōnae te whakarite mō tēnei kaupapa, ko "Taikaka" te ingoa.

ii. mehemea kāore āu pouwhāhi, me tuku mai tētahi kōpae rorohiko me ngā kōrero i patohia e mau ana. Māku ngā kōrero e tango mai, ka whakahoki ai i tō kōpae.

## TE MATATAU KI TE REO

*He mea tuhi noa tēnei hei whakahoki i te tono mai a wai ake kia takoto i te Taura Whiri he kōrero e whakaahua ana i tēnei mea, i te matatau o te tangata ki te reo Māori. Nō mātou noa iho ēnei huatau, ā, ehara pea i te mea kei te kapi katoa ngā wāhanga katoa o tēnei kīrehe, o te matatau, i ēnei kupu ouou nei. Heoi anō rā, tērā pea he tāngata kei waenganui i a koutou e hiahia ana kia mōhio ki ngā huatau o te Taura Whiri ki tēnei kaupapa.*

### *HE PAEARU HEI INE I TE MATATAU O TE TANGATA KI TE REO MĀORI*

*E kīa ai e tino matatau ana te tangata ki te reo Māori, me mātua eke ngā paearu e whakarārangitia ake nei:*

### ☼ *KO TE **TAKOTO**, KIA **TIKA***

*"He iti hoki te mokoroa nāna i kakati te kahikatea."*

Ko te takoto tika o te kupu te uho o te reo, ā, he rite te takahi i ngā ture whakatakoto kupu ake o te reo Māori ki te mahi a te mokoroa. Ki te kore e patua tēnei ngārara kia mate, ko tōna otinga atu, ka noho te reo hei kai noa iho mā te tunga.

Ko te āhua nei, i takea mai te nuinga o ēnei momo hapa i te matatau o te kaikōrero ki te reo Pākehā. Ki te kore e parea atu ēnei nuka a tērā o ngā reo, ka ngaro haere ngā whakatakoto Māori taketake ake, ā, ka rite te āhua o te reo Māori ki tō te reo Pākehā; ko ngā kupu noa iho ka āhua Māori mai. Whakatuatea ana tērā.

NGĀ WĀHI E KAHA ANA TE PATUA:

- te whakamahi i ēnei: *ki / i / mō / mā*
- te whakamahi i ēnei: *kia / ki te / hei*
- te whakamahi i te kupu *'ai'*
- te whakamahi i te *whakahāngū*
- te whakamahi i ngā *kupu whakakāhore*
- (e hia kē mai nei ngā wāhi i tua atu i ēnei kei te kaha te tāronatia)

### ☼ *KO TE **KUPU**, KIA **TIKA***

Me puta te kupu whai tikanga tōtika i te wāhi tōtika. Ki te hē tā te kaikōrero kapo atu i te kupu, he pōhēhē nōna koinā kē te kupu tika hei whakaahua i tētahi āhuatanga, he tino tohu tērā kāore te tangata i te tino matatau ki te reo.

HEI WHAKATAUIRA NOA ĒNEI I TĒNEI MOMO HAPA:

- *ā / ō*
- *tātou / mātou*
- *reira / konā*
- ngā kupuāhua: *tika / pai, pakaru / whati / motu, ngāwari / ngohe, ...*
- *tawhito / o ngā tau o mua atu* (='erstwhile')

(he nui noa atu ngā momo hapa i raro i tēnei karangatanga)

☼ *KO TE **KŌRERO**, KIA **MĀRAMA***

Ki te kore e mārama tā te kaikōrero e whakaari ana ki te kupu, he mahi huakore noa te kōrero. E whai hua ai te kōrero, me mātua mau i te kaiwhakarongo tā te kaikōrero e hiahia ana kia mau. Ki te ngaro noa iho te tikanga o te kōrero, ka pau te hau o te kaikōrero, he aha te aha?

☼ *KO TE **KŌRERO**, KIA **HĀNGAI***

Ko tā te reo, he whakatutuki i ngā whakaaro o te tangata ki te kupu, kia mōhiotia ai ōna whakaaro e tētahi i tua atu i tōna kotahi. Ki te kore te kupu e whakaata i te huatau o te kaikōrero, he moumou kaha noa te kōrero. Me ū mārika ngā ngutu ki ngā whakahau a te puku; ki te perori a reira, kua kore noa i whaihua te whakaputa kupu.

☼ *KO TE **WAIRUA** O TE KŌRERO, KIA **MĀORI** MAI*

Hei konei ka tino kitea te tohungatanga o te tangata ki te reo Māori.
Mena ka hiki te manawa o te kaiwhakarongo/ kaipānui *e matatau ana ki te reo Māori,* ākene pea nā te wairua Māori o roto i pērā ai.

E memene ai a pāpāringa, e atarua ai a kamo, me ātaahua mai te takoto o te kupu. Me uaua kē ka rangona te wana, te ihi, mena kei te kawea te whakaaro ki tētahi reo mutunga kē mai nei o te maroke.

Kāore mātou i te kī, ahakoa he aha te kaupapa, ko te mutunga ake me hia kata, me hia tangi kē rānei te kaiwhakarongo. Oti tonu anō, inā noa ake te nui o ngā wāhi ka Māori ake te āhua o te kōrero ki te whakakākahuria ki te whakataukī, ki te kīwaha, ki te rerenga rānei tē taea te whakapākehā kia mau tonu ai te hā, te ngako o te kupu Māori.

Ki tā ētahi pea, he whāinga mātāmuri kē tēnei, inā hoki ko te mea nui kē ia kia mārama te kōrero. Engari ki tā te Taura Whiri titiro, ko te wairua Māori te raurau o te rākau i huaina i runga ake nei. Ka kitea ana te kōrero i whakairohia ki te wairua Māori, kua mōhio tonu koe nō te Māori anake te mōhio ki te whakatakoto kupu pērā rawa i tērā te ātaahua, me te aha anō, tau ana tērā te mauri.

☼ *KO TE **ĀHUA** O TE REO, KIA **HĀNGAI** KI TE HUNGA WHAI MAI I TE KŌRERO*

Mehemea he pakeke te hunga whai mai, me whakamahi te reo e tika ana mō te pakeke. Mena he kaupapa ōkawa e kōrerotia ana, me ōkawa anō te whakatakoto i te kupu. He wā anō e tika ana te reo kai pihikete noa iho, engari kaua i ngā wā katoa ahakoa he aha te kaupapa, ahakoa ko wai kei te whai mai. Arā tonu te wā me topa te reo, tē ngaoki noa ai.

## MŌ TE KŌRERO-Ā-WAHA NOA IHO ĒNEI:

☼ *KO TE **WHAKAHUA**, KIA **TIKA***

Mena he rerekē noa iho tā te kaikōrero whakahua i te kupu, ā, nā tēnā ka mate te kaiwhakarongo ki te āta whakataretare mei kore e mārama ake i reira, me te kore tonu e mau i a ia he aha tā te kaikōrero i kī ai, e kore rawa e taea te kī he autaia te matatau o taua kaikōrero ki te reo Māori. Ki te tioro ngā taringa o te hunga whai mai, nā te kotiti o te whakahuatia o te kupu, ka ī noa taua hunga whakarongo, ahakoa pēhea te hōhonu, te tiketike, te ātaahua o ngā whakaaro kei kō tata atu e whakamomori ana kia puta. Me pēhea hoki e kīa ai he punua mate noa iho tēnei?

Engari ia, ki te pakē, pakē Māori mai te whakahua i te kupu, he ngāwari noa iho te whakarongo atu.

Ki te tapepa te reo, ka uaua te whai haere i te ia o te kōrero, ā, ka uaua hoki te noho noa iho, tatari ai kia kitea rawatia mai e te kaikōrero tāna e hiahia ana ki te whakaputa. Ki te rite tonu te pēnei, kāore e roa kua whakamā, kua pukā kē rānei te kaiwhakarongo, ā, kua tīmata ki te whāngai atu i te kaikōrero ki te kupu e oti pai ai tana rerenga kōrero. Kei te mōhio tonu tātou he tohu tēnei ko te tangata nei kāore anō kia eke ki te taumata e taea ai te kī, kua pakari tōna reo Māori.

## TE WHAKAWĀ I TE MUKA

E mau atu nei tētahi rārangi pātai e pā ana ki te *Muka* hei whakakī mai mā koutou, mā te hunga whai mai i ēnei ngarangara kōrero a te Taura Whiri. Mā koutou tonu e kite iho kua kaha ake tā mātou whakawāwā haere i ā mātou mahi, kaua mō te whakawā noa iho te tikanga, engari ia kia tutuki ngā whakahau a te Tari Tātari Kaute. Kua kore taua kīrearea e titiro ki ngā whakapaunga pūtea noa iho, engari kua tīmata ki te tātari i ngā ***mahi*** a ngā whakahaere ko tā rātou pūtea e takea mai ana i te Kāwanatanga. Ko te Taura Whiri tēnā, nō reira kua mate mātou ki te arotake i ngā hanga pēnei i te *Muka* nei, kia mōhio ai rātou, otirā mātou, āe rānei e whaihua ana ēnei momo mahi.

Nō reira e kare mā, tēnei te īnoi atu nei kia whakakī mai koutou i te rārangi pātai e raua atu nei, ka whakahoki ai ki te Tari Tātari Kaute hei tātari mā rātou (kāore rātou e whakaae ana kia riro mā te whakahaere nāna ngā whāinga kei te whakawāhia te mahi tātari, kei rāwekeweke noatia ngā otinga kia pai ai te āhua!) Oti tonu anō, ahakoa nā rātou te whakahau, ko tōna tikanga nō mātou kē te whiwhi, inā hoki ka kitea e mātou te hua, te huakore rānei o te whakaputa pitopito kōrero pēnei.

Kāti ake i konei, kei a koutou a tua atu.....

## HE KUPU HOU

absent-minded - wairehu
amputate - pororere
borrow - mino
bureaucracy - takaikura
*(< L. burrus = "red") "Kua mīere noa iho mātou i te takaikura."*
carnival - taiopenga
celcius - waeine mahana C
choral - waiata tira
corporation - tokapū
craft - pūnako
curfew - pou rāhui
delta - pūwaha o te awa
democracy - manapori
dinghy - waka koropuku
event (statistics) - pāpono
"First Past the Post" - "Mua Kai kai"
*(mai i te whakataukī "Mua kai kai, muri kai hūare")*
focus n. - ngahunga
lipstick - paningutu
membership fee - utu urutomo
"Mixed Member Proportional" - "Whiririua"
nitrous oxide ($N_2O$) - hāora ota-rua
parameter - tawhā
poison - parangaukino
prominent - kōhure
quality (good) adj. - kairangi
*"Kua whakaritea atu he rūma kairangi mō te manuhiri tūārangi."*
radar screen - ārai hihiani
receptive (language) - reo torohū
remuneration - (ngā) taiutu
*"Anei ngā taiutu e pā ana ki tēnei tūranga."*
rhyme - tapaoro
rhythm - ūngeri (ū + ngeri)
significant - tāpua
situation - pūāhua
skin deep adj. - kirimoko
target (auditing) - keonga atu

## *HE TIWHA KI TE TAU WHAKANUI I TE REO MĀORI*

*Whakarongo mai,*
*E koutou mā,*
*Ki te punua ruri nei*
*A te waewae toihā*

*Ko tāku ki a koutou*
*Nei noa ake rā*
***Kia kamakama mai,***
***Whea rere ana te wā!***

*Ki te kore e tae mai he rongo*
*Mai i a koutou nā*
*E tutuki ai te kaupapa,*
*Me pēhea kē hoki rā?*

*Inā me tautoko mai anō*
*E te rahi, e te marea*
*Ki te waiho mā te iti*
*E hoa, he mate ka pā!*

*Nō reira, kia māia*
*Kia kaha e hika mā*
*Tukuna mai ngā whakaaro*
*Kaua e matakā*

*Ki te kore e āwhinatia*
*Tēnei mahi whakatairanga*
*Ko te reo tonu te papa,*
*Tēnei taonga a rātou mā*

*E whakaae mai ana koutou?*
*A kāti hā!*
*E takoto nei te mānuka*
***Kawea ake rā!***

1995 Te Tau O Te Reo Māori

---

## PUKATONO MŌ NGĀ RAUEMI A TE TAURA WHIRI

Tēnā koa tonoa mai:

| | | | |
|---|---|---|---|
| __ x *Te Matatiki* (1992, 149 whārangi) | @ | 10.00 | ___.__ |
| __ x *Ngā Whatiwhatinga 1* (1991, 36 whārangi) | @ | 10.00 | ___.__ |
| __ x *Ngā Hākinakina 1* (1990, 33 whārangi) | @ | 5.00 | ___.__ |
| __ x *Ngā Hākinakina 2* (1991, 27 whārangi) | @ | 5.00 | ___.__ |
| __ x *Māori for the Office* (1990, 32 whārangi) | @ | 6.00 | ___.__ |
| __ x *Mānuka takoto, kawea ake!* (whakaahua, 1992) | @ | 5.00 | ___.__ |
| __ x *Tōku reo, tōku ohooho* (whakaahua) | @ | 5.00 | ___.__ |
| __ x *Me ū, Māori mā!* (whakaahua) | @ | 5.00 | ___.__ |
| __ x *Ka mate, Ka mate* (whakaahua) | @ | 5.00 | ___.__ |
| __ x *He Muka* (pānui whakamōhio) | ***kaore he utu*** | | ___.__ |

***TE KATOA*** (Kei roto te tāke hokohoko i ēnei utu katoa) $___.__

Ingoa: _____

Kāinga noho: _____

_____

Waea: (  ) _____

TE TAURA WHIRI I TE REO MĀORI
POUAKA POUTĀPETA 411 TE WHANGA-NUI-A-TARA
WAEA: (04) 4710-244 WAEA-WHAKAAHUA: (04) 4712-768